

вожді, - а на той час серед них вже немало було еллінізованих, - могли добре зрозуміти, що в цій битві учасниками є не скіфи, а перси. Крім усього іншого, в цих наповнених драматизмом сценах насамперед привертають увагу ті грецькі воїни, які безпосередньо на полі бою рятують своїх товаришів. Таким чином, зображення, пропагували не лише силу і мужність еллінів, але і їхню гуманність. Саме в цьому найбільше значення цих творів прикладного мистецтва в середовищі войовничих і жорстоких кочовиків.

За даними сучасних дослідників розглянуті окуття піхов відносяться до 340-320 рр. до н.е. [Алексеев, Мурзин, Ролле, 1991]. Оскільки на них зустрічаються фігури і сцени, аналогічні, переважно, античним пам'яткам рельєфної скульптури з Малої Азії, то цілком допустимо, що їх виготовив добре з ними обізнаний грецький майстер, запрошений боспорським царем Перісадом I до Пантікапею спеціально для такої роботи.

О.Ю. МАЛЄЄВА

Національний музей історії України

ЗООМОРФНА ПЛАСТИКА РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ З ТЕРИТОРІЇ СЕРЕДЬОГО ПОДНІСТРОВ'Я У КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У фондах Національного музею історії України (далі - НМІУ) зберігаються колекції матеріалів раннього залізного віку, які походять з Середнього Подністров'я. Більшість з них досліджувалась експедиціями музею. В цих колекціях крім кераміки є неопубліковані предмети зооморфної пластики, котрі потребують введення в науковий обіг.

Одна колекція походить з багатошарового поселення, розташованого біля с. Жванець Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. У 1961-1974 рр. поселення досліджувалось експедицією Державного історичного музею України (колишня назва НМІУ) під керівництвом наукового співробітника Т.Г.Мовши (1). На цьому багатошаровому поселенні були відкриті культурні шари трипільського часу

та раннього залізного віку (2). В цій колекції 3 зооморфні статуетки.

Скульптурка коня зображує тварину з міцною будовою. Вона має масивну видовжену шию, на якій защипами виділена грива. Голова невелика з загостреною мордою. Невеличкі повернуті назад вуха передані рельєфними трикутниками. Спинка дещо вигнута. Хвіст не модельований, а переданий відтиском. Під хвостом зроблено невелике округле заглиблення. Ноги відбиті біля основи. Поверхня фігурки темно-сіра, а всередині глина більш темного кольору. Довжина 5,7 см. (А-273-792).

Наступна фігурка зображує бичка. Він має міцний короткий тулуб та масивну витягнуту шию. Голова велика трикутної форми. Судячи по залишеним частинам роги були повернуті назад та підняті догори. Вузкий довгий звисаючий по задній частині хвіст переданий защипом. В тій же техніці модельоване воло, звисаюче від морди до основи ніжок, яке є видовою ознакою цих тварин. Ніжки відбиті. Довжина 4,6 см. (А 281-370).

Третя фігурка має добре витримані пропорції бичка. Тулуб видовжений, міцний. Голова трикутної форми піднята на масивній шиї. Роги, судячи по збереженій частині, повернуті вперед, а їх кінці підняті догори. Хвіст піднятий догори та закинутий на спину. Він не модельований, а зображений відбитками на мотив "ялинки". Кожний окремий відтиск нагадує злакові зерна. Стать чітко виділена трикутним защипом біля задніх ніг. Ніжки відбиті. Як і попередня статуетка, має темно-сіру поверхню. Довжина 4,7 см. (А 272-419).

Друга колекція зооморфних фігурок походить з городища голіградської групи біля с. Лисичники Заліщицького р-ну Тернопільської обл.(3), досліджуваного експедицією Київського університету ім. Т.Г. Шевченко у 1989 р. В колекції є також 3 зооморфні статуетки.

Це - скульптурка, що реалістично передає постать коня з видовженим тулубом, високо піднятою шиєю, зверху якої защипами зображена грива та невелика голова з загостреною підтрикутною мордою. Невеликий хвіст, з піднятим кінцем, звисає вниз. Ніжки конічні з відбитими кінцями. Довжина 4,5 см, висота збереженої частини 3,5 см (Б 8328).

Наступна фігурка зображує бичка з міцною

структурою тулуба. Голова масивна, трикутна. Від голови до передніх ніг по тулубу защипами передане воло. Ріжки повернуті основами вперед та розхилені назовні, кінці відбиті. Хвіст короткий трикутний. Кінці конічних ніжок відбиті. Поверхня скульптурки темно-сіра, підлощена. Довжина 4,7 см (Б 8330).

Третя скульптурка пропорційно передає фігурку бичка, що має масивний тулуб та велику голову з трикутною загостреною мордою. Шия невелика. Роги загнуті вперед та незначно підняті догори. Хвіст короткий, трикутний. Видовою ознакою є чітко виділене воло в передній частині тулуба від голови до ніг. Ноги передані у вигляді конусів. Поверхня скульптурки темно-сіра, підлощена. Довжина 3,5 см, висота - 2,5 см (Б 8329).

Третя колекція зооморфних фігурок походить з поселення Іване-Пусте Борщівського р-ну Тернопільської обл., з розкопок Київського державного історичного музею, проведених науковим співробітником О.Д.Ганіною у 1950 р. (4). В колекції наявні 2 предмети зооморфної пластики.

Скульптурка коня має видовжений тулуб та підняту догори шию. Грива зроблена защипом, завдяки чому шия трикутна в перетині та непропорційно вузька. Хвіст сформований у вигляді масивного виступаючого трикутника. Голова та кінці конічних ніжок відбиті. Поверхня фігурки теракотового кольору. Довжина 5 см (Б 55-1171).

Друга скульптурка репрезентована фрагментом коня, представленого тільки його масивною задньою частиною. Хвіст конічний, дещо піднятий догори. Ноги конічні, короткі. Одна для більшої стійкості має площину внизу. Поверхня сіро-рожевого кольору. Висота 3,6 см (Б 55-1172).

Для скульптурок бичків зі Жванця та Лисичників характерна міцна незначно витягнута структура торсу та реалістично змодельована голова, на якій трикутними виступами зображена морда. На ній знаходяться розхилені в сторони роги, кінці яких здебільшо відбиті. Характерною видовою ознакою є передане защипами у вигляді поздовжнього валика на грудях воло, яке звисає від морди до основи ніг. На території Подністров'я такі скульптурки відомі в гальштатських пам'ятках Лисичники, Голігради, Федорівка, Мишковичі, Блищанка (5). Такі ж скульптурки походять з гальштатських комплексів у Румунії, місцевості Лекінца де

Муреш, де вони знаходились у ямі з десятима іншими фігурками (свині, коні, вівці, кози) (6), з городища Теляк (7) та у великій кількості з місцевості Гранічешти (8). Скульптурки коней зі Жванця та Лисичників зображують тварин з міцним видовженим тулубом на високих ногах. Корпус модельований з дотриманням пропорцій зображуваних тварин, а на голові конічним виступом передана морда та на одній з фігурок рельєфними трикутниками зображені вуха. Як правило такі скульптурки мають невеликий хвіст у горизонтальному положенні. На скульптурці із Жванця хвіст не модельований, а рельєфно відтиснутий звисаючим вниз. Відмінною видовою ознакою є висока струнка шия, на якій защипами передана грива. Такі скульптурки відомі у голіградських пам'ятках у Городниці, Залісках, Лисичниках, Бердиківцях та Кривче (9). Такі ж фігурки відомі з гальштатських комплексів на території Румунії у Лекінта де Муреш (10), городища Теляк (11) та Гранічешти (12).

Скульптурки коней з Іване-Пусте, наскільки можна судити з цього нечисленного матеріалу, відрізняються сплющеною шиєю, що є наслідком виділення защипами гриви. Якщо гальштатські фігурки коней мають чітко модельований невеликий хвіст, що звисає вниз, то на скульптурках коней скіфського часу задня частина передана масивним трикутником. Поверхня цих фігурок має більш рожевий колір, в той час як гальштатські - темно-сірий.

На території Лісостепового Подністров'я у скіфський час також зустрічаються глиняні скульптурки тварин. Десять таких скульптурок знаходились у житлі біля с. Оселівка (13) Чер-нівецької обл., скульптурки коней також походять з житла № 2 та з культурного шару поселення Долиняни (14). Аналогічна статуетка коня входила до великої колекції зоо- і антропоморфної пластики з Більського городища (15).

Статуетки відігравали важливу роль у землеробській обрядовості і були пов'язані з культом плодючості. Саме тому особливо підкреслені статеві органи на ряді скульптурок зі Жванця. З цим пов'язане і зображення хвоста бика з цього поселення у вигляді колоска з виділенням окремих зернин. Подібні зображення хвоста є на ряді скульптурок, що відносяться до трипільської культури. Рослинний орнамент у вигляді "ялинок" нанесений на

антропоморфній статуєтці з гальштатського городища Кривче 16.

Близькість способів господарської діяльності землеробів гальштатського та скіфського часів у Поднестров'ї сприяла спільності окремих культів, що підкреслює близькість образів землеробської міфології.

Література:

1. Мовша Т.Г. Розкопки багат шарового поселення в с. Жванець // АДУ 1969 р. - 1972. - Вип.4. - С.83-85.
2. Користуючись нагодою, висловлюю глибоку вдячність Т.Г. Мовші за видані матеріали.
3. Малеев Ю.М. Гальштатські городища північно-східного Прикарпаття // Вісник Київського університету, історичні науки. - Вип.20. - Київ, 1978. - С.109-116; Малеев Ю.Н. Гальштатские городища в Западной Подолии и Прикарпатье // Межплеменные связи эпохи бронзы на территории Украины. - Киев, 1987. - С.86 -101; Maleyjew J. Trackie grodziska okresu halsztatckiego na Polnocno-Wschodnim Podkarpaciu // Akta Arhaeologica Carpatica. - 1965. - Том. XXVII. - Krakow, 1988, s.95-116.
4. Ганіна О.Д. Поселення скіфського часу у селі Іване-Пусте // Археологія. - 1965. -Т.19. -С.106-117.
5. Малеев Ю. Гальштатская пластика Верхнего Поднестровья // Zbornik filozofickej fakulty univerzity Komenskeho. Historika; Rocnik XXXIX-XL. - Bratislava, 1989. - S.77-92. - Табл. IV; Малеев Ю. Культова халцатска пластика от лесостепного Поднестровие // Археологія. - София, 1992. - Кн.2. - С.13-24. - Обр.3.
6. Horedt K. Hallstattische Tierfiguren aus lechita de Mures.-Dacia.N.S.,1963, VII.-S.527-534; Sirbu V. Figurinule antropomorfe si soomorfe traco - geto - dacice din prima si a doua epoca a fierului.- Jstros. V.Braila, 1987.-S.93.- Fig. 6, 11.
7. Sirbu V. Op. cit. - S.93.-Fig.5, 7.
8. Ibid. S.92.-Fig. 7, 12; Laszlo A. Jnceputurile epocii fierului la est de Carpati. Culturile Gava-Holihady si Corlateni-Chisinau pe teritoriul Moldovei. Bucuresti, 1994.-S.90.-Fig46, 47, 48, 1-3.
9. Малеев Ю. Гальштатская пластика... табл.I
10. Horedt R. Op.cit.; Sirbu V. Op. cit. - S.93.- Fig. 6, 2.
11. Sirbu V. Op.cit. - S.93. - Fig. 3,4,7,11.
12. Sirbu V. Op.cit. - S.92. - Fig. 7,13; Laslo A. Op.cit. - S.90. -

Fig. 49.

13. Никитина Г.Ф. Землянка скифского времени у с. Оселивка Черновицкой области // Советская археология. - 1979. - № 3. - С.241-249.

14. Смирнова Г.И. Новые данные о поселении у с. Доляни (по материалам раскопок 1977-1978 гг.) // Археологический сборник Государственного Эрмитажа. - 1981. - № 22. - С.48. - Рис.6, 12, 15.

15. Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи. - Киев, 1987. - С.134. - Рис.63, 11.

16. Малеев Ю. Гальштатская пластика ... Табл. V, 1; Малеев Ю. Культова халцатска пластика... Обр.5а.

В.М.КОРПУСОВА., А.О.ДЕНИСОВА, В.М.ЧЕПАК
Інститут археології НАНУ

КОЛЕКЦІЇ О.І. ТЕРЕНОЖКІНА В ІНСТИТУПІ АРХЕОЛОГІЇ НАНУ

Важливою складовою частиною надбання О.І.Тереножкіна є колекції археологічних матеріалів, які знайдено під час польових досліджень експедицій під його керівництвом у Середній Азії та в Україні. Колекції з матеріалів експедицій ІА НАНУ формувались протягом 1949-1974 рр. Їх географічний діапазон охоплює все Подніпров'я (Правобережжя та Лівобережжя, Степ, Лісостеп), а з розвідками частково Волинь, Полісся. В колекціях представлені хронологічні епохи від неоліту до середньовіччя, головним чином пізня бронза - скіфський час, які презентовані матеріалами стоянок, поселень, городищ, могильників. Більша частина знахідок зберігається у Наукових фондах ІА НАНУ, решта - в МІКУ, НМІУ, Археологічному музеї НАНУ, Бориспільському історико-краєзнавчому музеї, на кафедрі археології Московського університету.

У Наукових фондах ІА НАНУ зберігається 27 колекцій. Всі колекції мають точний археологічний паспорт. Серед збірки колекцій особливе місце займають матеріали чорноліської культури: Чорноліського городища - епонімної пам'ятки цієї культури, Жаботинського городища, матеріали якого дали змогу виділити жаботинський етап чорноліської